

SİYASAL YAŞAMIMIZDA SERBEST CUMHURİYET FIRKASI TEK PARTİDEN ÇOK PARTİLİ SİYASİ HAYATA GEÇİŞ DENEMESİ

Ömer Çınar¹

ÖZ

Serbest Cumhuriyet Fırkası, Atatürk döneminde Türkiye'nin Demokratikleşme çabalarının en önemli göstergelerinden biridir. Bu Fırkanın kurulmasından sonra yaşanan olaylar ise Türk demokrasisi açısından bir talihsizlik olmuştur. Zira partinin kurulmasındaki temel amaç halkın istek ve görüşlerinin Türkiye Büyük Millet Meclisi'ne yansıtılmasını sağlayarak demokratikleşmenin önündeki engelleri kaldırmaktı. Fakat Türkiye'nin o dönemdeki sosyo-kültürel yapısı ve içinde bulunduğu ekonomik güçlükler buna izin vermedi. Kısa süre de olsa Serbest Cumhuriyet Fırkası'nın izlediği politika ve faaliyetler açısından, Türk Siyasi tarihine olan katkısı küçümsenemez. Bu açıdan Serbest Cumhuriyet Fırkasının kurulduğu dönem içerisindeki ekonomik ve siyasi durumlar hakkında bilgiler verilmekle beraber, partinin siyasi tarihimizdeki çok partili hayata geçiş çabalarına katkısı açısından değerlendirilmeye çalışılmıştır.

Anahtar Kelimeler: SCF (Serbest Cumhuriyet Fırkası), Fethi Okyar, CHF (Cumhuriyet Halk Fırkası), Mustafa Kemal, Çok Partili Siyasi Hayat.

THE LIBERAL REPUBLICAN PARTY in OUR POLITICAL LIFE TRANSITION TRIAL FROM ONE PARTY to the MULTI-PARTY SYSTEM

ABSTRACT

The Liberal Republican Party was one of the significant indicator of democratization efforts of Turkey during Atatürk era. The events happened after establishment of this party were a misfortune in terms of Turkish democracy. Since, the basic purpose of establishment of the party was to remove the barriers in front of the democratization by ensuring reflection of request and opinions of people through the Turkey Grand National Assembly. However, the then socio-economical structure of the Turkey and economical challenges of Turkey did not allow this to happen. In its short lasting life, in terms of the policy and activities pursued by the Liberal Republican Party, its contribution to the Turkish political life cannot be underestimated. Therefore, besides giving information about economic and political situations within establishment period of the Liberal Republican Party, in terms of the transition efforts to the multi-party life, the party's contribution has been tried to be assessed.

Keywords: SCF (Liberal Republican Party), Fethi Okyar, CHF (Republican People Party), Mustafa Kemal, Multi-Party Political Life.

Makale Geliş Tarihi: 26.10.2015

Makale Kabul Tarihi: 17.12.2015

¹Yüksek Lisans Öğrencisi, Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yakınçağ Tarihi Bölümü, omercinar79@hotmail.com

GİRİŞ

Türk siyasi hayatında İkinci Meşrutiyet döneminden itibaren görülen siyasi partiler Osmanlı modernleşmesinin bir neticesi olarak ortaya çıkmıştır. Çok partili siyasi hayat, Cumhuriyetin İlanını izleyen ilk yıllarda da devam ettirilmek istenmiştir. Bu amaçla Millî Mücadele'nin kazanılmasından hemen sonra Mustafa Kemal'in önderliğinde Halk Fırkası (HF) kurulmuştur. Halk Fırkası'nın 10 Kasım 1923 tarihinde, parti sekreteri Recep Peker'in önerisiyle isminde bir değişiklik yapılmış ve partinin ismi bu tarihten itibaren Cumhuriyet Halk Fırkası (CHF) olmuştur.² Ancak ilerleyen zamanlarda saltanatın ve hilafetin kaldırılması, cumhuriyetin ilanı ve siyasî alanda meydana gelen hızlı değişimler tepkileri de beraberinde getirmiştir. Nitekim öteden beri mevcut olan muhalefetin olgunlaşması ve CHF'de kendilerini ifade edemeyenler buradan ayrılarak Cumhuriyet tarihinin ilk muhalefet partisi olan Terakkiperver Cumhuriyet Fırkası'nı (TpCF) 17 Kasım 1924 tarihinde kurmuşlardır.³

TpCF'nin kurulmasıyla başlayan gelişmeler, doğu'da çıkan Şeyh Said İsyanı ilanı ile yeni bir boyut kazanmıştır. Şeyh Said'in liderliğinde çıkan bu isyan kısa sürede doğu bölgelerinde yayılmıştır. İsyan üzerine TpCF, hükümete destek vermiş ve hükümetin sıkıyönetim ilan etmesini de doğru bulduğunu belirtmiştir.⁴

Ancak isyanın bastırılmasında hükümete destek vermesine rağmen Şeyh Said isyanı çerçevesinde çıkarılan, Takrir-i Sükûn Kanunu, basını sindirmekle beraber TBMM içerisindeki muhalefeti susturmak içinde kullanılmıştır.⁵ Nitekim 5 Mayıs'ta İstiklâl Mahkemeleri, TpCF mensuplarının irticâ faaliyetlerle uğraştığını iddia ederek hükümeti ikaz etmiş ve bu ikaz hükümeti hareketi geçirmiştir. 3 Haziran 1925'te Bakanlar Kurulu "vatandaşların işgal ve tahriklerden korunması" iddiasıyla TpCF'nin merkez ve örgütlerini kapatmıştır.⁶

TpCF'nin Takrir-i Sükûn Kanunu'na dayanılarak kapatılmasının ardından, tek partili bir sistem altında ülke siyasetine yön verilmeye çalışılmış ve bu süreç 1930'a kadar devam etmiştir.

1.SERBEST CUMHURİYET FIRKASI'NIN KURULUŞU

1929 dünya ekonomik bunalımı'nın Türkiye'ye yansımaları neticesinde ekonomide yaşanan daralma CHF'ye karşı var olan hoşnutsuzluğu daha da arttırmıştır.⁷

² Yılmaz Gülcan, *Cumhuriyet Halk Partisi (1923-1946)*, İstanbul: Alfa Yayınları, 2001, s.81.

³ Tarık Zafer Tunaya, *Türkiye'de Siyasal Partiler*, İstanbul: Arba Yayınları, 1952, s.606.

⁴ Lord Kinross, *Atatürk Bir Millet'in Doğuşu* (Çev: Necedet Saner), İstanbul: Altın Kitaplar, 1994, s. 465.

⁵ Eric Jan Zürcher, *Cumhuriyetin ilk Yıllarında Terakkiperver Cumhuriyet Fırkası* (Çev: Gül Çağalı Güven), İstanbul: İletişim Yayınları, 2003, s. 114.

⁶ Zürcher, *a.g.e.*, s. 114.

⁷ Osman Okyar-Mehmet Seyitdanlıoğlu, *Fethi Okyar'ın Anıları (Atatürk, Okyar ve Çok Partili Türkiye)*, Ankara: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 1999, s.67.

Uluslararası piyasalarda düşen fiyatlar, Türk ihraç ürünlerinin başı olan tarım ürünlerinin de fiyatlarının düşmesine neden olmuştur. Ülkede siyasi istikrarın olmasına karşın ekonomik sıkıntı bir türlü giderilemezken bütün bunlara aynı yılın sonunda ortaya çıkan para krizi de eklenince durum ekonomik açıdan iyice zorlaşmıştır.⁸ Ekonomik darboğazın yanında basına kadar yayılan yolsuzluk dedikoduları ve rüşvet ithamları, ülke genelindeki huzursuzluğu giderek artırmıştır.⁹ 1930'lu yılların başında CHF, halkla olan bağlarını tamamen yitirmiştir. CHF halk dışında, dar ve basit bir bürokrat kesimi ile bu kesime ancak seçim ve menfaat bağlantıları olan sermaye sahibi taşralı taraftar kadrosundan ibaret hale gelmiştir.¹⁰

Diğer taraftan İzmir Suikastı sonrası; ülkede cılız da olsa sesi çıkan muhalefetin tasfiye edilmesi nedeniyle korku ve suskunluk yaygınlaşmıştır. Farklı siyasî düşünceler de tamamen kaybolmuş ve bu ortam tam anlamıyla Tek-Parti otoritesinin ülkede yerleşmesine neden olmuştur.¹¹

1925 yılından beri sürmekte olan tek partili rejim ile hükümet icraatlarının, kontrolsüz, muhalefetsiz oluşunun getirdiği ağırlık ve kamuoyundaki hoşnutsuzluklar, yeni cumhuriyetin karşısında önemli bir sorun olarak çıkmıştı. Bu durumda kısa süre sonra onun liderliğini tartışılır hale getirecekti. Öte yandan Avrupa kamuoyu ve basını, bu tür bir tek partili rejimi ve tek lideri cumhuriyet idaresinin ruhuna uygun bulmuyor ve ülkeyi çok partili hayattan uzak, otoriter bir rejim olarak niteliyordu.¹²

Yaşanan ekonomik ve siyasal bunalımların, toplumsal bir patlamaya dönüşmesini istemeyen ve ülkenin uluslararası alandaki imajını düzeltmek isteyen Mustafa Kemal Paşa da, tüm bu sorunların çözümü için bir muhalefet partisinin kurulmasının mutlak olduğunu düşünmekte idi.¹³ Fakat TıPCF deneyiminden sonra, aynı hataların tekrarlanmamasını da istiyordu. Özellikle laiklik prensibi üzerinde çok titizleniyordu. Bunun için de, en güvendiği arkadaşlarından Ali Fethi Bey'in bu iş için uygun olduğunu düşünüyordu. Zira Paris büyükelçisi olan Ali Fethi Okyar ile Mustafa Kemal Paşa aralıksız birbirleriyle mektuplaşmaktaydılar. Fethi Bey, gönderdiği mektuplarda hükümeti mali ve ekonomik konularda yanlış politika gütmekle suçluyordu. Ona göre sorunların kaynağı TBMM'de tek bir parti olmasıydı.¹⁴

Bu fikirler neticesinde Serbest Cumhuriyet Fırkası'nın (SCF) kuruluş süreci Paris büyükelçisi Fethi (Okyar) Bey'in tatilini geçirmek üzere Türkiye'ye gelmesiyle başlamıştır. Fethi Bey Yalova'da bulunan Mustafa Kemal'e saygılarını sunmak ve

⁸ Gülcan, a.g.e., s.121.

⁹ Mahmut Goloğlu, *Türkiye Cumhuriyeti Tarihi-1 1924-1930 Devrimler ve Tepkileri*, İstanbul: İş Bankası Kültür Yayınları, 2007, s.299.

¹⁰ Şevket Süreyya Aydemir, *İkinci Adam 1884-1938*. (c.1), İstanbul: Remzi Kitabevi, 1993, s.386.

¹¹ Okyar-Seyitdanlıoğlu, a.g.e., s.44.

¹² Okyar-Seyitdanlıoğlu, a.g.e., s.64.

¹³ Şerafettin Turan, *Türk Devrim Tarihi Yeni Türkiye'nin Oluşumu (1923-1938)*, Ankara: Bilgi Yayınevi, 2005, s.292.

¹⁴ John Grew, *İlk ABD Büyükelçisinin Türkiye Hatıraları: Atatürk ve İnönü*, (Çev: Muzaffer Aşkın), İstanbul: Yeni Gün Haber Ajansı, 2000, s.125.

kendisini görmek için ondan izin istemiş, olumlu cevap alınması üzerine Yalova'ya gitmiştir. Fethi Bey, Mustafa Kemal Paşa ile sekiz gün Yalova'da kalmıştır.¹⁵

Mustafa Kemal Paşa ilk beş gün, Fethi Bey'e parti konusunda hiçbir şey söylemezken Fethi Bey, İsmet Paşa hükümeti ile ilgili görüşlerini ve eleştirilerini Mustafa Kemal Paşa'ya iletmiştir. Özellikle ekonominin iyi olmadığını önemle belirtmiştir. Mustafa Kemal Paşa ile Fethi Bey arasındaki görüşmeler bir süre daha devam etmiş ve bu görüşmeler sonucunda Mustafa Kemal yeni bir muhalefet partisi ile ilgili fikirlerini ve düşüncelerini Fethi Bey'e açmıştır. Mustafa Kemal'e göre kurulacak bir muhalefet partisi ile mecliste görüşler rahatça dile getirilebilecek, böylece memleketin sorunları tartışılacak ve çözümler daha kolay olacaktı. Bu amaçla Mustafa Kemal Paşa kurulacak partinin başına Fethi Bey'in geçmesini istemiştir.¹⁶

Yalova'da gerçekleşen bu görüşmelere daha sonra buraya gelen Başbakan İsmet İnönü ve Meclis Başkanı Kazım (Özalp) Paşa da katılmışlardır. Görüşmelerin bundan sonraki seyri bir muhalefet hareketinin kurulup kurulmaması değil, bu hareketin CHF içerisinde bir hizip olarak mı? doğması gerektiği, yoksa bağımsız bir siyasi fırka mı? olacağı şeklinde idi. Fakat genellikle yeni bir oluşum meydana getirilmesi düşüncesi ağır basmıştı. CHF içerisinde bir hizip olarak kurulması düşüncesi daha çok Meclis Başkanı Kazım Paşa tarafında savunulmuştu. Fakat İsmet Paşa CHF içerisinde bir muhalif hizbin meydana getirilmesini istememekteydi. Mustafa Kemal Paşa da tamamen bağımsız bir parti kurulması fikrindeydi. Fethi Bey de CHF içerisinde bir muhalefet hareketinin teşkil edilerek, daha yumuşak bir geçiş dönemini başlangıçta benimsemişti. Fakat Mustafa Kemal Paşa tarafından doğrudan yeni partinin liderliğine getirilmek arzusu ve İsmet Paşa'nın da parti içi muhalefete karşı olumsuz bakması üzerine yeni bir fırka kurmaya razı oldu.¹⁷

Yalova'da başlayan bu görüşmeler daha sonra İstanbul Büyükdere'de Necmettin Molla köşkünde devam etmiştir. Yeni partinin ismi de, Ali Fethi Bey'in kaldığı Necmettin Molla Köşkünde'ki yemekli toplantıda kararlaştırılmıştır. Serbest Cumhuriyet Fırkası teklifi yine Mustafa Kemal'den gelmiştir. Bu isim Fethi Bey tarafından da uygun görülmüştür.¹⁸

Fethi Bey yeni bir fırkanın kendi başkanlığında kurulmasını kabul etmişti fakat bu hususta bazı tereddütleri de bulunmaktaydı. Öncelikli olarak CHF ve İsmet İnönü böyle bir gelişmeye rıza gösterecekler miydi? yoksa Mustafa Kemal Paşa'dan çekindikleri için mi? böyle bir konuda zorunlu rıza gösteriyorlardı.¹⁹

¹⁵ Gülcan, *a.g.e.*, s.121.

¹⁶ Gülcan, *a.g.e.*, s.130.

¹⁷ Okyar-Seyitdanlıoğlu, *a.g.e.*, s.65.

¹⁸ Ahmet Ağaoğlu, *Serbest Fırka Hatıraları*, İstanbul: İletişim Yayınları, 2011, s.40.

¹⁹ Okyar-Seyitdanlıoğlu, *a.g.e.*, s.67.

Fethi Bey'in tereddüt içerisinde olduğu diğer bir hususta, Cumhurbaşkanı olarak Mustafa Kemal Paşa'nın tarafsızlığı idi. Bu hususu partinin kurulabilmesi ve demokrasinin sağlıklı olarak işleyebilmesi için gerekli ön şartlardan birisi olarak görmekteydi. Bu hususları görüşmek üzere 7 Ağustos 1930'da Yalova'da Mustafa Kemal Paşa, Fethi Bey ve İsmet İnönü'nün de bulunduğu bir toplantı daha yapıldı. Bu toplantının en önemli konusu cumhurbaşkanının SCF karşısındaki durumu idi. Fethi Bey cumhurbaşkanının iki parti arasında tarafsız kalması gerektiğine inanıyor, Mustafa Kemal gibi güçlü bir cumhurbaşkanını karşısına alan bir muhalefet hareketinin başarılı olabileceğini düşünmüyordu. Ancak cumhurbaşkanının tarafsız kalması halinde, parti kurmayı kabul edeceğini açık bir dille ifade etti. Fethi Bey'in bu şartı Mustafa Kemal Paşa tarafından kabul edildi.²⁰

Bu görüşmede ayrıca partinin kurulması sırasında kullanılacak finans kaynağı ve partiye iştirak edecek milletvekillerinin sayısı ile partinin kamuoyuna nasıl duyurulacağı hususu da görüşülerek karara bağlanmıştır. Buna göre Partinin kuruluş masrafları Mustafa Kemal tarafından karşılanırken, kimlerin SCF'ye üye olacakları belirlenmiştir. Partinin kamuoyuna duyurulması içinde şöyle bir karar alınmıştı; Fethi Bey cumhurbaşkanına hitaben yazacağı mektupta, yeni bir fırka kurmak için izin isteyecek, Mustafa Kemal de cevabi mektubunda buna olur ve destek verdiğini bildirecekti.²¹

Fethi Bey tarafından cumhurbaşkanına gönderilen mektup 11 Ağustos 1930 tarihli Cumhuriyet gazetesinde yayınlanmıştı. Fethi Bey, mektupta ülkenin iktisadî durumu hakkında görüşlerini ifade ederek, müsaade edilmesi durumunda yeni bir parti kurabileceğini belirtti. Fethi Bey mektubunun başında ülkemizin içinde bulunduğu ekonomik durum konusunda devamlı takibatta olduğunu dile getirdikten sonra, "...göze çarpan ve umumiyetle hissolunan bir sıkıntı var ki, o da mali ve iktisadî vaziyetimizin geçirmekte olduğu buhrandır. Filvaki, mevadd-ı iptidaiye fiyatlarında dünya piyasasında hâsıl olan düşüklük hemen her memleketin iktisadî faaliyetinde az çok bir durgunluk vücuda getirmiştir. Ancak, memleketimizde diğer yerlere nazaran daha fazla hissolunan iktisadî müzayakaya... Hükümetin beş seneden beri takip etmekte olduğu mâli ve iktisadî siyasetin âmil olduğuna kaaniyim" diyerek mali durgunluk ve ekonomik krizden mevcut hükümeti sorumlu tutmuştu. Mektubun devamında ise hükümetin tasarruf tedbirleri almadığını, bunun yanı sıra halka ödemesi mümkün olmayacak derecede ağır vergiler konmuş olduğunu belirtmişti. Mektubun son bölümünde ise, "Cumhuriyet idaresinin memleketimizde ebedileşmesi için bir fırkalı hükümet, idaresi yerine hürriyeti münakaşayı tesis etmek ve hükümetten millet işleri hakkında ciddi hesap istemeyi temin etmek ve bu işlerde hata varsa herkesin gözü önünde cereyan edecek serbest münakaşa neticesinde tashihe çalışmak gayelerinin husul bulmasına, cumhuriyenin banisi olmak sıfatıyla herkesten evvel Zatı Riyasetpenahilerinin taraftar bulduklarına asla şüphe etmem... Binaenaleyh tam ve hakiki cumhuriyetçi ve bütün manasıyla laik ve fakat

²⁰ Ağaoğlu, a.g.e.,s.159.

²¹ Okyar-Seyitdanlioğlu, a.g.e.,s.69.

Cumhuriyet Halk Fırkası'nın mali ve iktisadî ve dâhili ve harici siyasetlerinin birçok noktalarına mutaarrız bulunan ayrı bir fırka ile siyasî mücadele sahasına atılmak azmindeyim”²² diyerek esas gaye olan çok partili hayata geçmek konusundaki istek ve düşüncelerini açıklamıştır.

Bir sonraki gün ise aynı gazete de Cumhurbaşkanı Mustafa Kemal Paşa'nın cevabı yer alıyordu. Mustafa Kemal Paşa, Fethi Bey'in bu mektubunu aldığını ve dikkatle okuduğunu cevâb-i mektubunda belirtir. Yine Mustafa Kemal Paşa mektubunda Fethi Bey'in hükümete yönelik ekonomik konulardaki eleştirilerinin muhatabının hükümet olduğunu vurguladıktan sonra Mecliste oluşturulacak bir tartışma ortamı konusunda, “...Büyük Millet Meclis'inde ve millet muvacehesinde millet işlerinin serbest münakaşası ve hüsnü niyet sahibi zatların ve fırkaların içtihatlarını ortaya koyarak milletin Ali menfaatlerini aramaları, benim gençliğimden beri aşık ve taraftar olduğum bir sistemdir” diyerek yeni bir partinin teşekkülüne onay verdiğini vurgular. Mektubun devamında, “...memnuniyetle tekrar görüyorum ki laik cumhuriyet esasında beraberiz, zaten benim siyasî hayatta bir taraflı olarak aradığım ve arayacağım temel budur” diyerek de laik cumhuriyet konusunda taviz vermeyeceğini ifade ederken mektubunun son bölümünde ise; “...reisicumhur bulunduğum müddet reisicumhurluğun uhdeme tevdi eylediği yüksek ve kanuni vazifeleri hükümette olan ve olmayan fırkalara karşı adilane ve bitarafane ifa edeceğime ve laik cumhuriyet esası dâhilinde fırkanızın her nevi siyasî faaliyet cereyanlarının bir mâniaya uğramayacağına emniyet edebilirsiniz”²³ diyerek yeni kurulacak olan partiye karşı tarafsızlığını ve güvencelerini de ifade etmiştir.

Mustafa Kemal Paşa'dan yazılı güvence alan Fethi Bey, Serbest Cumhuriyet Fırkası'nın kuruluşunu içeren dilekçeyi 12 Ağustos 1930 tarihinde Yalova'dan telgrafla İstanbul Valiliği'ne göndermiş ve bu başvuru ile fırkanın resmen kuruluşu tamamlanmıştır.²⁴

2. SCF'NİN İLK ÜYELERİ, PROGRAMI ve TABANI

SCF'nin ilk üyelerinin ve kurucularının önemli bir bölümü Mustafa Kemal Paşa'nın arkadaşları ve yakınları olup, onun ısrarıyla partiye girmişlerdi. Milletvekili Nuri (Conker) Bey, Talat (Sönmez) Bey, Dr. Reşit Galip, Mehmet Emin Yurdakul ile Tahsin (Uzer) ve hatta kızkardeşi Makbule (Atadan) ile Ağaoğlu Ahmet Bey Mustafa Kemal Paşa'nın isteğiyle partiye üye olmuştur.²⁵

SCF'ye kendi isteği ile katılanlar ise, İstanbul milletvekilleri Ali Haydar (Yuluğ) ve Süreyya İlmen Paşa'dır. Bunların dışında, SCF'ye katılan milletvekilleri şunlardır: Rasim Öztekin (Bilecik Milletvekili), Nakiyettin Yücekök (Elazığ Milletvekili), Refik İsmail

²² Cumhuriyet, 11 Ağustos 1930.

²³ Cumhuriyet, 12 Ağustos 1930.

²⁴ Tunaya, *a.g.e.*, s.622-623.

²⁵ Abdülhamit Aşar, *Bir Partinin Kapanmasında Basının Rolü Serbest Cumhuriyet Fırkası*, İstanbul: Kitabevi Yayınları, 1998, s.62-63.

Kakmacı (Sinop Milletvekili), Ali Galip (Niğde Milletvekili), Senih Hızıroğlu (Bursa Milletvekili), İbrahim Süreyya Yiğit (Kocaeli Milletvekili).²⁶ İlk merkezini İstanbul-Taksim'de açan fırkanın genel başkanı Fethi (Okyar) Bey ve genel sekreter ise Kütahya Milletvekili Nuri (Conker) Bey olmuştur.²⁷

Serbest Fırka'nın resmi programı ise, 11 maddeden oluşmaktadır. Fethi Bey tarafından hazırlanan program şu şekildedir:

1. Serbest Cumhuriyet Fırkası cumhuriyetçilik, milliyetçilik ve laiklik esaslarına bağlıdır. Bu esasların millet bünyesinde ebedileşmesi gayedir.

2. Vergiler millet efradının iktisadi teşebbüs kabiliyetini sarsmayacak ve halkın takati hududunu aşmayacak derecede tahfif olunacaktır. Vergi tarhında daha salim esaslara istinat edilecek ve tahsilindeki yolsuzluklar kaldırılacaktır.

3. Fırka, devlet varidatının semereli surette sarfına dikkat ve büyük nafia teşebbüsleri masraflarının yalnız bir nesle tahmilinden içtinap eder.

4. Fırka, paramızın kıymetini biran evvel tesbit için tedbir almak ve memleketimizde iş görmek isteyecek harici sermayeye bu suretle yol açmak azmindedir.

5. Fırka, vatandaşların refahına mali ve iktisadi her türlü teşebbüslerine engel olan hükümet müdahalelerini kabul etmez. Memleketin iktisadi hayatının inkişafında her türlü teşebbüs erbabının zahiridir. Cumhuriyetin menfaatleri için girişilmesi icap eden iktisadi işlerde fertlerin kuvveti gayri kafi görüldükçe, devlet doğrudan doğruya teşebbüs eder. Liman inhisarı kaldırılacaktır.

6. Köylünün ve çiftçinin çok ucuz faizle ve müşkülatsız usullerle para bulması ve iktisadi bünyemizi zayıf düşüren murabahacılıktan kurtarılması fırkanın en mühim maksatlarındandır. Çiftçinin fedakârlığı ile kurulmuş olan Ziraat Bankası'nın memleketin zirai kredi ihtiyacını tatmin edecek bir müessese haline çıkarılması umdedir.

7. Dâhili sanatların canlanması ve kolaylıkla inkişaf etmesi fırkanın vasıl olmak istediği mühim hedefidir. Teşviki Sanayi Kanunu bihakkın tatbik edilecektir. Bu kanunun bahsettiği himaye ve kolaylıklar icabında tevsi olunacaktır. Sanayi ve Maadin Bankası'nın kabiliyet ve faaliyeti arttırılacaktır. Yerli mahsullerin himayesi ve hariç piyasalarda sürümlerinin temini için tedbirler alınacaktır. Nakliyat ve liman tarifeleri bu maksatlara hizmet edecek surette tanzim olunacaktır.

8. Halkın hükümet dairelerindeki işleri azami sürat ve suhuletle gördürülecektir. Rüşvet ve sui istimallere karşı bila merhamet mücadele edilecektir.

9. Mahkemelerin süratle iş bitirmesi için sıkı ve devamlı teftişler yaptırılacaktır. Mahkemeler teşkilâtındaki noksanlar bu maksada göre ikmal olunacaktır.

²⁶ Avşar, *a.g.e.*, s.64.

²⁷ Cumhuriyet, 17 Ağustos 1930.

10. Fırka, harici siyasetinde Türkiye Cumhuriyeti'nin komşu ve bilumum devletlerle münasebetlerinin dostluk ve samimiyet dairesinde cereyan ve takviyesine ve Cemiyet-i Akvam müessesesiyle sıkı surette teşriki mesaiye ehemmiyet verecektir.

11. Fırka bir dereceli intihap usulünün tesisini ve siyasi hukukun Türk kadınlığına da teşmilini müdafaa edecektir²⁸.

Açıkça görüleceği üzere bu program çok kısaydı. Bu kısalığın hem programın çok çabuk hazırlanmış olmasından ve hem de gerçekte CHF'nin uygulamalarına karşı koymak ve ekonomik alandaki başarısızlığı tenkit etme ile yetinilmiş olmasından ileri geldiğini belirtmek gerekir.²⁹ Nitekim Fethi Bey de bu hususu Cumhuriyet gazetesine verdiği demeçte şöyle değerlendirmektedir: “Program, bugün şiddetle hissolunan ihtiyaçları temin edecek ve mevcut sıkıntılara çare bulacak tedbirleri havi bir tatbikat ve icraat programıdır. Binaenaleyh, öyle zannedildiği gibi uzun nazariyelerle dolu değil kısadır.”³⁰

Özetle, SCF programı iki parçalı kısa bir manifesto niteliğindedir. Kritik öneme sahip ekonomik bölüm, buhran koşullarında hayatları zorlaşan kitlelerin taleplerini liberal bir program etrafında yansıtırken, çözüm olarak dünya ekonomisi ve ulus-devlet üstü yapılarla daha fazla entegrasyon çağrısında bulunuyordu. Programın siyasi parçası hukuk devleti, siyasal vatandaşlık hakları ve özgürlükçü bir Batı Avrupa modernleşme okuması üzerine bina edilmişti.³¹

SCF'nin tabanı ise genellikle gayrimemnunlardan oluşuyordu. Bu açıdan, parti çatısı altında toplanan grupları şöyle sıralamak mümkündür:

- Temelinde CHF'li olmakla birlikte İsmet Paşa'ya karşı olanlar,
- Tüccar, sanayici ve yerel eşraf içinden, CHF'nin kararlarına karşı olanlar ya da bunları içlerine sindiremeyenler,
- Cumhuriyete karşı olanlar,
- Laik uygulamalara karşı olanlar,
- Demokratik özelemlerle daha sivil bir toplumun hayata geçirilmesini isteyen aydınlar.³²

Bu gruplara bakıldığında SCF tabanının tepkisel olduğunu değerlendirebiliriz. Bu tepkinin de CHF ve onun uygulamalarına olduğu ise açıktır. Zira SCF tabanını oluşturan çevrelerin partinin programını okuyarak ve yöneticilerin açıklamalarını değerlendirerek ortak bir düşünce etrafında ve parti çatısı altında toplanmadığı bir hakikattir.

²⁸ Tunaya, *a.g.e.*, s.633-634.

²⁹ Kemal Karpat, *Türk Demokrasi Tarihi*, İstanbul: Timaş Yayınları, 2012. s.153

³⁰ Cumhuriyet, 12 Ağustos 1930.

³¹ Cem Emrence, *99 Günlük Muhalefet: Serbest Cumhuriyet Fırkası*, İstanbul: İletişim Yayınları, 2014, s. 81-82.

³² Tevfik Çavdar, *Türkiye'nin Demokrasi Tarihi (1839-1950)*, Ankara: İmge Kitabevi, 2013, s.331.

SCF'nin bir başka özelliği de, kadınların bu partiye görülmemiş bir biçimde gösterdikleri ilgi ve parti çalışmalarına eylemli olarak katılmış olmalarıdır. Bu durumun görünürdeki sebebi ise, Mustafa Kemal Paşa'nın parti programına siyasal hakların, kadınları da kapsaması ilkesini koydurmuş olması ile kız kardeşi Makbule hanım'ın da bu partiye girmiş olmasıdır.³³

3. SCF'YE KARŞI CHF'NİN, HALKIN ve BASININ TUTUMU

SCF'nin kuruluşu genel olarak CHF'de olumlu değerlendirmelerle karşılanmıştır. Başta İsmet Paşa olmak üzere CHF'ye mensup kişiler de verdikleri beyanlarla SCF'nin kurulmasına yönelik düşüncelerini kamuoyuyla paylaşıyorlardı. Bu beyanların geneline bakıldığında SCF'nin kuruluyor olmasına ilk günlerde olumlu bakıldığı söylenebilir. Örneğin İsmet Paşa yeni fırkayla ilgili olarak şu yorumu yapmıştır: “Yeni Fırkayı pek tabi olarak telakki ettim. İnşallah memleket için hayırlı olacaktır” diyor ve beyanatın devamında CHF'yi savunmakla beraber yeni partiye bakışını net bir şekilde şöyle belirtiyordu; “Biz nazarlarımızı ve yaptıklarımızı bilerek ve inanarak takip eden adamlarız. Tabi işlerimizi kuvvetle ve inançla izah ve müdafaa edeceğimize şüphe etmeyiniz. Münakaşanın muvaffakiyetlerimizi daha iyi tebarüz ettireceğine eminim. Binaenaleyh Fethi Bey'in teşebbüsünü sevinçle karşıladım.”³⁴

Cumhuriyet gazetesi yazarlarından ve dönemin aydınlarından aynı zamanda CHF'nin basındaki sözcüsü Yunus Nadi ise SCF'nin kuruluşu ile ilgili olarak şöyle diyordu: “Her şeyden evvel yeni fırka memlekete hakiki demokrasinin teessüs ve inkişafını temine yarayacak bir teşekkül olacaktır diyebiliriz... Yeni fırkayı hakiki bir memnuniyetle karşılıyoruz.”³⁵

İsmet Paşa gibi CHF'ye mensup olan ancak Meclis Başkanı olmasından dolayı tarafsız olan Kazım Paşa da SCF'nin kuruluşunu olumlu karşılayanlar arasındadır. Kazım Paşa yeni fırkanın kurulması hakkında şunları söylemiştir: “Mecliste muhalif fırkanın mevcut olması demokrasinin inkişafı için lüzumlu bir adımdır. Bu sebeple yeni fırkanın memleketimiz için faydalı olacağını ümit ediyorum.”³⁶

CHF yönünden SCF'nin kuruluşu böyle karşılanırken, halkta ise yeni partiye karşı zamanla artan büyük bir destek ve ilgi vardı. Çünkü o güne kadar kapalı bir rejimde yaşamak zorunda bırakılan halk, Serbest Fırka'nın kuruluşunu ilk günlerde tereddütle karşılamıştı. Ancak, bu oluşumun bizzat Mustafa Kemal tarafından desteklendiğini, hükümetin de güler yüz gösterdiğini görünce, bir özgürlük döneminin başladığı düşüncesine kapılarak endişe ve korkularını bir tarafa bırakarak yeni partiye dört elle sarılmıştır. Halk kitleleri daha partinin teşkilatları kurulmadan gönderdikleri mektuplarla

³³ Çetin Yetkin, *Atatürk'ün Vatana İhanetle Suçlandığı S.C.F. Olayı*, İstanbul: Otopsi Yayınları, 2004, s.165.

³⁴ Hakimiyeti Milliye, 11 Ağustos 1930.

³⁵ Cumhuriyet, 11 Ağustos 1930.

³⁶ Hakimiyeti Milliye, 14 Ağustos 1930.

üyelik başvurusunda bulunmaya başlamışlardı.³⁷ Öyle ki partinin kuruluşundan bir hafta sonra SCF'ye üye olanların sayısı on bini, iki hafta sonra ise 13.000'ni aşmıştı.³⁸ Hiçbir fırka bu kadar az çalışarak, az zamanda böyle bir başarı kazanmış olamazdı. Adeta kendiliğinden her yerde SCF'nin teşkilatları kurulmuştu.³⁹

SCF basında da kendine birçok destek bulmuştu. İstanbul'da Yarın ve Son Posta gazeteleriyle İzmir'de Yeni Asır gazeteleri SCF'yi destekliyorlardı. Bu gazetelerden başka doğrudan SCF'yi desteklemek amacıyla ve partinin adını taşıyan bir gazete de İzmir de "Serbest Cumhuriyet" adıyla yayınlanmıştı.⁴⁰

Diğer taraftan; SCF'nin cumhuriyet rejiminin bir gereği olarak kurulduğu düşüncesini savunan CHF yanlısı basın, Mustafa Kemal Paşa'nın başlangıçtaki tavrının da etkisiyle ilk günlerde, SCF'ye karşı ılımlı bir politika izliyordu. Bu davranışlarında hemen hepsi milletvekili ve Mustafa Kemal Paşa'nın yakın çevresinden olan gazetelerin sahip ve başyazarlarının gelişmelerin iç yüzünü bilmeleri ve olayların Mustafa Kemal'in kontrolünde gelişeceğine olan inançlarının da etkisi büyüktü.⁴¹

CHF yanlısı basının Fethi Bey'in partisine karşı izlediği ılımlı politikanın bir başka nedeni de, yapılacak eleştirilerin partilerini daha da güçlendireceği düşüncesiydi. Özellikle, CHF'nin resmi yayın organı olan Hakimiyet-i Milliye gazetesine tarafsız kalması ve yeni fırka aleyhine hiçbir şey yazılmamasının söylenmesi ve bunun da diğer yayınları etkilemesi aşikardı.⁴²

4. SCF'NİN SİYASİ ELEŞTİRİLERİ ve CHF'NİN MUKABELESİ

SCF genel başkanı Fethi Bey ve partinin sözcüsü durumundaki Ağaoglu Ahmet Bey, partilerinin daha kuruluş aşamasından itibaren siyasi görüşlerini açıklamışlar ve CHF'nin yedi yıllık yönetim biçimine ve uygulamalarına sert eleştiriler yöneltmişlerdir. Bu eleştiriler de SCF geliştikçe, yurt düzeyinde yaygınlaşmıştır.⁴³

Fethi Bey, hükümet ve kendi fırkası ile ilgili olarak 24 Ağustos günü gazetelere verdiği beyanatında; mevcut gazetelerin hiçbiri ile partisinin ilgisi olmadığını ve Mustafa Kemal'in girişmiş olduğu bu büyük inkılâp hareketlerinde en önde taraftar olarak bulunduğunu belirtmektedir. CHF hakkındaki düşüncelerinde ise, hükümetin mali ve iktisadi konularda yanlış siyaset izlediği, yedi yıldır bu konularda attığı her adımın ülkeyi mali sıkıntıya soktuğunu söylemiştir. SCF'nin en büyük hedefi ülkeyi iktisadi olarak kalkındırmaktı. Hükümet halkı hiç düşünmemekte, özellikle uyguladığı vergi sistemiyle köylüyü ezmiş, tarımı verimsiz bir hale getirmişti. Boş arsalardan ve kiraya verilmeyen

³⁷ Yakup Kadri Karaosmanoğlu, *Politikada 45 Yıl*, İstanbul: İletişim Yayınları, 2013, s.94.

³⁸ Cem Emrence, *a.g.e.*, s. 124-130.

³⁹ Ahmet Hamdi Başar, *Atatürk'le Üç Ay ve 1930'dan sonra Türkiye*, İstanbul: Tan Matbaası, 1945, s. 14.

⁴⁰ Serap Tabak, Serbest Cumhuriyet Fırkası, *Türkler Ansiklopedisi*, (Ed: Hasan Celal Güzel), Cilt:16, Ankara: Yeni Türkiye Yayınları, 2002, s.556.

⁴¹ Abdülhamit Avşar, *a.g.e.*, s.92.

⁴² Abdülhamit Avşar, *a.g.e.*, s.92.

⁴³ Çetin Yetkin, *a.g.e.*, s.183.

evlerden bile vergi almaktaydı. Fethi Bey vergi toplamının marifet olmadığını belirterek en kısa zamanda iktidara gelip millete hizmet edeceklerini belirtmiştir.⁴⁴

Fethi Bey'in bu eleştirilerine İsmet Paşa 30 Ağustos 1930'da demiryolunun Sivas'a ulaşması sebebiyle yaptığı uzun söylevinde cevap vermiştir. İsmet Paşa, 30 Ağustos'ta yaptığı bu konuşmasına, CHF politikasının ana hatlarının Türk tarihinin seyri, bilhassa istiklâl mücadelesinin safhaları, ıstırapları ve ihtiyaçları göz önünde bulundurulmaksızın anlaşılamayacağına dikkati çekerek başladı. Yaşananların, demiryolunun ne kadar önemli olduğunu gösterdiğini vurgulayarak, izlenen politikayı millî varlık ve millî vahdet meselesi, geciktirilmesini ise tamir olunmaz bir hata olarak değerlendirdi. Vergiler konusuna da değinerek, çekilen sıkıntıların zorunlu gereksinimlerden doğduğunu ve ulusun, varlık meselesi için fedakârlık ettiğini söyledi. Zira varlık meseleleri, maalesef fedakârlık etmeden ve sıkıntı çekmeden gerçekleşmiyordu. Tekeller konusundaki stratejisinin ise, himaye olunacak şeyi seçip himayede ısrar etmek olduğunu belirten Başbakan, izlenen ekonomik politikayı da ilk kez açıkladı ve mutedil devletçilik olarak adlandırdı. İktidar mevkiinde, ancak ulusun vekillerinin güveni ve görev duygusu ile kaldıklarına da dikkati çekerek asla iktidar mevkiinin heveslisi olmadıklarını belirtti.⁴⁵ Başbakan İsmet İnönü'nün bu söylevi hükümetin SCF'nin programına ve onun eleştirilerine karşı yönelttiği ilk cevaptı.⁴⁶

Yine 2 Eylül'de Fethi Bey Son Posta'ya verdiği demeçte, iktidarın ekonomi politikalarından dolayı eleştirilerine devam etti. Hükümetin en büyük kusurunun mali ve iktisadi konuların devlet yönetimindeki önemini ihmal etmek olduğunu söyleyerek iktidara geçmek konusundaki kararlılığını ortaya koydu. İktidar mevkiine geldiklerinde neler yapacaklarını da açıkladı. Buna göre; denk bütçe yapmaya, çağdaş bir devlet bankası kurmaya, Türk parasının istikrarını sağlamaya, borçlanmamaya ve ülkeye doğal yollarla para getirmeye öncelik verecekti. Fethi Bey, bu beş konunun ülkenin temel sorunları olduğuna dikkati çekti.⁴⁷ Bu demeç bir anlamda İsmet Paşa'nın Sivas söylevine de cevap teşkil etmişti.

5. FETHİ OKYAR'IN EGE SEYAHATI ve İZMİR HADİSELERİ

SCF'nin kuruluşundan sonra, partinin Anadolu'da teşkilatlanması amacıyla çalışmalara başlanmıştır. Fethi Bey'e İzmir başta olmak üzere Ege bölgesinden yoğun bir davet talebi vardı. Bunun üzerine İzmir'den başlayarak Aydın, Manisa, Balıkesir ve bazı büyük ilçeleri de kapsayan bir teşkilatlanma gezisi planlanmıştı. Geziden önce Fethi Bey Cumhurbaşkanı'nın da onayını almak istemiş ve bu isteği Cumhurbaşkanı tarafından da uygun görülüyordu. Bu geziye Fethi Bey ile birlikte Ahmet Ağaoğlu, Tahsin Uzer ve Nuri

⁴⁴ Cumhuriyet, 24 Ağustos 1930.

⁴⁵ Son Posta, 1 Eylül 1930.

⁴⁶ Yetkin, *a.g.e.*, s. 310

⁴⁷ Son Posta, 3 Eylül 1930.

Conker de katılmışlardı. Gezi İstanbul'dan İzmir'e vapurla geçilmek suretiyle başlayacak, daha sonra oradan diğer illere geçilmek suretiyle devam edecekti.⁴⁸

SCF heyetinin bu gezisi İktidar partisinin üyeleri ve bizzat Adalet Bakanı Mahmut Esat Bozkurt tarafından engellenmeye çalışılmıştır. Nitekim 2 Eylül akşamı İzmir'e gelen Adalet Bakanı buradan Cumhurbaşkanı Mustafa Kemal'e çektiği telgrafla, Fethi Bey ve arkadaşlarının İzmir'e gelmemesinin uygun olacağını halkın galeyana halinde, olduğunu tatsız olaylar yaşanacağını bildirmesine karşın, Fethi Bey Cumhurbaşkanının da desteğini alarak İzmir'e gitmiştir.⁴⁹

Vapurla 3 Eylül'de İstanbul'dan hareket eden heyet 4 Eylül günü İzmir'de büyük bir halk kitlesi tarafından coşkuyla karşılandı. Sandallara binerek vapura ulaşanlar sanki bir kurtarıcı gelmişçesine Fethi Bey'e sarılıp ağlıyorlardı. Fethi Bey güçlükle rıhtıma çıkarken burada halk kendisine ulaşmak isterken izdihama yol açıldı. Bu esnada Fethi Bey ezilmekten zor kurtuldu. Kalabalık arasından zor çıkarılan Fethi Bey İzmir Palas oteline ulaştığında kendisini takip eden halka küçük bir konuşma yapmak üzere otel balkonuna çıktı. Burada asıl konuşmasını daha sonra yapacağını belirterek kendilerine tezahüratlarından dolayı teşekkür etti.⁵⁰

Hükümetin bile beklemediği kadar büyük olan bu coşku, çok geçmeden pek çok olumsuzluğu beraberinde getirmişti. Bir yandan yerel makamların Fethi Bey'in konuşmasını önlemek istemesi ve buna CHF il örgütünün katkısı, öte yandan SCF yanlısı Hizmet ve Yeni Asır gazeteleri ile CHF yanlısı Anadolu gazetesinin yayınları İzmir'de ortamı daha da gerginleştirmişti. Serbest Fırkaya zıt neşriyatı ile bilinen Anadolu gazetesi 20-30 kişilik bir grup tarafından basılmıştı. Gazetenin taşlanması ve polis havaya ateşi ile olaylar büyümüş bu sırada on iki yaşında bir çocuk Kantar Karakolu polis muavinin kurşunu ile yaşamını yitirmiştir. Ölen çocuk, halk tarafından bayrak içinde İzmir Palas'ta kalan Fethi Bey'e götürülmüş ve "işte ilk kurbanımız" diyerek Fethi Bey'den katilin yakalanmasını istemiştir.⁵¹

İzmir'de yaşanan bu olaylar, Fethi Bey'in yapacağı konuşmayı da geciktirmişti. Nihayet, Mustafa Kemal Paşa'nın yeniden devreye girmesi ile Fethi Bey, 7 Eylül'de Alsancak Stadı'nda büyük halk kitlesi önünde söylevini verdi. Cumhuriyeti ebedileştirmek gayesi ile yola çıktıklarını söyleyen Fethi Bey, konuşmasında "Fırkamız ne mürtecidir, ne de fırka fikrini şahsi menfaat addeden bir teşekkürdür. Bilakis inhisarlardan halkın zararına olarak ceplerini doldurmak isteyenlerin gayri meşru hareketlerine karşı mücadele edecektir. İrticaî fikirlere karşı cidalde ön safta bulunmak

⁴⁸ Cumhuriyet, 5 Eylül 1930.

⁴⁹ Okyar-Seyitdanlıoğlu, *a.g.e.*, s.73

⁵⁰ Cumhuriyet, 5 Eylül 1930.

⁵¹ Son Posta, 5 Eylül 1930.

hak ve vazifesini kullanmakta ve yapmakta kendisine tekaddüm edilmesine razı olmayacaktır.” diyerek fırkanın lâik yapısını önemle vurguladı.⁵²

Fethi Bey’in konuşmasında hassasiyetle üzerinde durduğu diğer bir konuda demiryollarıydı. SCF, İsmet Paşa’nın Sivas söylevinde belirttiği gibi demiryollarına değil, hükümetin demiryolu politikasına karşıydı. Fethi Bey bu konuda da şunları söyledi: “Bu nutukta (Sivas nutku) Serbest Cumhuriyet Fırkası alelittlak demiryollarının yapılmasına muarız gibi gösterilmiştir. Hayır, efendiler, demiryollarının gerek vatan müdafaası, gerek iktisadî noktai nazardan faydasını inkâr etmek asla hatırımızdan geçmemiştir. Bizim iddiamız demiryollarının gayet ağır şartlarla yapılmakta olmasıdır...Halkın dışından, tırnağından, güçlülkle elde edilen bu paraların büyük bir dikkat ve itina ile ve tasarruf gözetilerek sarfı iktiza etmez mi!.. Halbuki Başvekil paşa Sivas hatlarının ağır faiz ve komisyonla evvelce bir Belçika şirketine verildiğini kendileri ifade ediyorlar. ... aynı mahiyetteki mukaveleyi gene taahhüdünü ifa edemeyeceği bilahare anlaşılın İsveç gurup ile tekrar etmek halkın her türlü sıkıntıya katlanmak suretiyle ihtiyar ettiği fedakârlıkların mahalline masruf olduğuna dair kat’i teminat teşkil etmez...”⁵³

İzmir de CHF örgütlerine karşı girişilen saldırılardan muhalif basını sorumlu tutan hükümet de Başbakan İsmet İnönü başkanlığında olağanüstü toplanarak İçişleri ve Adalet bakanlarından olayları kontrol altına almalarını istemiştir. Bunun üzerine İzmir Valisi Kazım Dirik, 10 Eylül 1930’da Başbakan İsmet İnönü’ye İzmir olaylarına ilişkin çektiği telgrafta durumun normale döndüğünü 9 Eylül’den beri devriyelerin de kaldırılmış olduğunu belirtmiştir. Fethi Okyar, aynı gün 10 Eylül sabahı Bandırma treni ile İzmir’den ayrılmıştır.⁵⁴

Batı Anadolu’dan aldığı bu büyük desteğe paralel olarak, Serbest Fırka’nın teşkilâtlanması da bu bölgeden başlamıştır. Ali Fethi Bey, partinin Aydın’daki teşkilâtını yönetmesi için burada çiftlik sahibi olan Ali Adnan (Menderes) Bey’i seçmiştir. Çiftliğinin başında kalmak ve siyasete girmek istemeyen Adnan Bey’i ikna etmek için saatlerce kendisiyle görüşmüş ve sonunda Adnan Bey’e bu görevi kabul ettirmiştir.⁵⁵ Ülke çapında 160 kadar noktada teşkilâtlanan partinin Denizli, Kütahya, Aydın, Manisa, İzmir, Balıkesir, Çanakkale, Tekirdağ, Kırklareli, Edirne, Kars, Malatya, Sivas, Tokat, Kırşehir, Kastamonu, Konya, Antalya ve İstanbul’da il başkanlıkları kurulmuştur.⁵⁶

Ancak, İzmir olaylarından muhalif basını sorumlu tutan hükümet “fikir münakaşalarının masuniyeti ancak zabıta ve adliyenin memleketin nizam ve asayişini mahfuz tutması ile mümkündür” kararı sonrası önce Son Posta gazetesi sorumlu müdürü Selim Ragıp, ardından Hizmet başyazarı Zeynel Besim ve sorumlu müdürü Avukat Bedri, Yeni Asır gazetesinin sahiplerinden Behzat Arif ve sorumlu müdürü Abdullah Abidin,

⁵² Son Posta, 9 Eylül 1930.

⁵³ Son Posta, 9 Eylül 1930.

⁵⁴ Cemil Koçak, *Belgelerle İktidar ve Serbest Cumhuriyet Fırkası*, İstanbul: İletişim Yayınları, 2014, s.217.

⁵⁵ Okyar-Seyitdanlıoğlu, a.g.e., s. 190.

⁵⁶ Yarı, 14 Eylül 1930.

Halkın Sesi başyazarı Mehmed Sırrı ve sorumlu müdürü Fuat beyler hilafı kanun neşriyattan tutuklandılar.⁵⁷

Böylece İzmir hadiseleri ve hükümete muhalif basının sahibi ve yöneticilerinin tutuklanması sonrası CHF ile SCF arasındaki ilişkiler gerginleşmeye başlamıştır. İki tarafta basın yoluyla birbirini kıyasıya eleştirmeye başlamış ve karşılıklı müsamaha ortamı ortadan kalkmıştır.

6. İZMİR HADİSELERİ SONRASI MUSTAFA KEMAL'İN TUTUMU ve BASININ ETKİSİ

İzmir olaylarından sonra Halk Fırkalı gazeteciler ve idareciler CHF binasının taşındığını abartılı bir şekilde Mustafa Kemal Paşa'ya yansıtmışlardır. Mustafa Kemal, İzmir hadiselerinden sonra dengenin CHF aleyhine fazlaca bozulduğunu görerek yeni fırkaya karşı tavrını değiştirmeye başlamıştır.⁵⁸

Özellikle Hâkimiyet-i Milliye gazetesinde Falih Rıfkı ve Siirt Milletvekili Mahmut Soydan yazılarıyla ortamı germektedirler. Bu bağlamda Falih Rıfkı'nın politika sütununda yazdığı yazılar önemlidir. Falih Rıfkı bu yazılardan birinde: "...Bir varmış, bir yokmuş... Ve bütün bu masal nereden çıkmış bilir misiniz? Çünkü Mustafa Kemal: Fikir ve tenkit hürriyeti Cumhuriyet'e faydalıdır, Halk Fırkası gibi düşünmeyenler bir muhalefet fırkası yapabilirler demiş. Eski müşrik orduları Müslüman ordularını şaşırtmak için mızraklarına Kuran takarlardı. Halk Fırkası'nı taşıyan Cumhuriyet ve nizam düşmanları yakalarında Mustafa Kemal'in resmini taşıyorlar..."⁵⁹ diyerek SCF'lilerin Mustafa Kemal'i kendilerine kalkan yaptıklarını iddia ediyordu.

Bu yazıdan da anlaşılacağı üzere, iktidar yanlısı basının amacı o güne kadar tarafsızlığını muhafaza eden Mustafa Kemal Paşa'yı bu tutumundan vazgeçirmektir. Nitekim Mustafa Kemal'in bu tutumuna karşı en önemli girişim Cumhuriyet gazetesinde 10 Eylül 1930'da Yunus Nadi tarafından yazılan mektub olmuştur. Bu mektup açıkça Mustafa Kemal'in tarafgirliği hususunda olup mektubun tamamı şu şekildedir: "Reisicumhur Gazi Mustafa Kemal Hazretlerine, İzmir'de bir matbaamıza taarruz edildiği ve CHF binamız taşa tutulduğu günden beri memlekette bize düşen yeni vazifelerin vücut ve ehemmiyetini takdir ediyoruz. Bu arada ezeli ve ebedi Şefimiz olarak bildiğimiz zatı devletlerini başka ve yeni fırkaların kendilerine mal etmeğe çalıştıklarını görerek, öyle dahi olsa biz kendimizi, bize emanet edilen Cumhuriyetin muhafazasını ve vazifesini eksiksiz ifaya muktedir biliyoruz. Vazifemizin kolaylaşması hesabına değil, vaziyetin tavgizi namına hal ne ise lütfen ifadesini istirham etmeğe mecbur kaldık. Her hal ve ihtimalde Cumhuriyetin iyice korunacağından daima emin bulunarak sonsuz hürmetlerimizi lütfen kabul buyurunuz aziz Şefimiz. Yunus Nadi"

⁵⁷ Hakimiyeti Milliye, 14 Eylül 1930.

⁵⁸ Okyar-Seyitdanoğlu, *a.g.e.*, s.75.

⁵⁹ Hakimiyeti Milliye, 11 Eylül 1930.

Mustafa Kemal Paşa, bu mektubu ertesi gün yanıtlamıştır: “Cumhuriyet gazetesi başmuhariri Yunus Nadi Beyefendi’ye, Cumhuriyet gazetesinde bana hitaben yazılan açık mektubu okudum. Bu mektupta son günlerde İzmir’de vukua gelen hadiseler işaret olunarak beni Cumhuriyet Halk Fırkası’ndan başka fırkaların kendilerine mal etmeğe çalıştıklarını gördüğünden vaziyetin açıklanması namına, hal ne ise ifadesi talep olunuyor. Bu nokta üzerinde diğer bazı gazetelerdeki yazıları da okudum. Her yerde halk arasında da bu hususta seyialar ve tereddütler olduğunu işitiyorum. Hakikati Fethi Beyefendi’ye yazdığım mektupta açıkça ifade ettiğimi zannediyorum. Kendilerince hakiki vaziyetin tamamen bilinmekte olduğuna şüphe yoktur. Ancak umumiyetle yanlış zan ve düşünceler ve görüşler olduğu anlaşılıyor. Hakikati hali bir daha ifade ve tasrih edeyim, ben Cumhuriyet Halk Fırkası Umumi Reisiyim. CHF Anadolu’ya ilk ayak bastığım andan itibaren teşekkül edip benimle çalışan Anadolu ve Rumeli Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti’nden doğmuştur. Bu teşekküle tarihen bağlıyım. Bu bağı çözmek için hiçbir sebep ve lüzum yoktur ve olamaz. Resmi vazifemin hitamında Cumhuriyet Halk Fırkası’nın başında çalışacağım. Bu noktada tereddüde mahal yoktur. Benim bu esas vaziyetim, bir sene nihayetinde sona erecek olan bugünkü muvakkat resmi vazifemin bana yüklediği bitarafılığı bozamaz. İşaret olunan hadiseler arasında İzmir’de bir gazete idarehanesine ve CHF merkezine her ne sebep ve suretle olursa olsun yapılmış tecavüzlerden ve hükümet ricaline ve otoritesine karşı bazı anlayışsız kuvvetler tarafından yapılan çirkin tecavüzlerden çok müteessir olduğumu tahmin etmek güç değildir. Bu üzüntümü akan kanlar ve zayi olan hayat şiddetlendirmiştir. Bu gibi saldırcılar ve teşvikçiler Cumhuriyet kanunlarının takiplerinden tabii kurtulamazlar. Bu sözlerim Cumhuriyet gazetesine cevaben ve umumi efkârı aydınlatmak üzere neşredilmiştir.”⁶⁰

Mustafa Kemal Paşa üzerinde sadece CHF yanlısı basın değil, SCF yanlısı basında çıkan yazılar da etkili oluyordu. SCF yanlısı basının önemli gazetelerinden “Yarın” bu konuda başı çekmektedir. Gazetenin sahibi Arif Oruç’un 24 Eylül 1930 “Başvekalet” ve 25 Eylül 1930 “Gazi Hazretleri” başlıkları ile yayınlanan ve ülkenin gidişatını düzeltmek için Mustafa Kemal Paşa’nın Başbakan olması önerisini getiren yazılarına Mustafa Kemal tarafından ertesi gün, Akşam gazetesinde sert bir şekilde cevap verilmiştir. Mustafa Kemal Paşa gazeteye verdiği demeçte şöyle demektedir: “Bana öteden beri bu ve buna mümasil tekliflerde bulunanlar çok olmuştur. Siz ve efkârı umumiye bilmelisiniz ki bu yoldaki teklifler hoşuma gitmemiştir ve gitmez. Benim gayem Türkiye’de yeni Türkiye Cumhuriyeti’nde millet hâkimiyetini takviye etmek ve ebedileştirmektir...”⁶¹

Mustafa Kemal Paşa, çevresindekilerin de etkileriyle ve kışkırtmalarıyla, kendi eliyle kurduğu SCF’ye artık eskisi gibi iyi gözle bakmıyordu. O yönden gelen ve gelecek olan her şeye önyargılı bakıyordu.

⁶⁰ Cumhuriyet, 10 Eylül 1930.

⁶¹ Akşam, 26 Eylül 1930.

7. SCF'Yİ FESİH GİRİŞİMİ ve MECLİSDE SCF MUHALEFETİ

Ege gezisini tamamlayan Fethi Bey, 13 Eylül günü İstanbul'a dönmüştür. Fakat Fethi Bey gezide büyük bir coşkuyla karşılanmasına karşın huzursuzdu. Çünkü İzmir hadiseleri sonrası Mustafa Kemal Paşa'nın Cumhuriyet gazetesinde tarafsızlığıyla ilgili yayınladığı mektup onu ürkütmüştü. Mustafa Kemal mektubunda tarafsız olmadığını açıkça ilan etmişti. Zira Fethi Bey, Mustafa Kemal'in tarafsızlık sözüne ve yazılı beyanına güvenerek partiyi kurmuştu. Sonuçta gidişattan memnun olmayan ve Mustafa Kemal'i karşısına almak istemeyen Fethi Bey 16 Eylül'de partili arkadaşlarıyla bir toplantı yapmıştır. Yaptıkları toplantıda hükümetin ve Mustafa Kemal'in kendilerine karşı takındığı tavırları görüşmüşler, Mustafa Kemal'i görerek kendisinin ve hükümetinin tarafsızlığını temin etmesini kararlaştırmışlardır. Bu görüşmede gerektiğinde firkanın fesih kararının dahi alınabileceği üzerinde durmuşlardır. Bu amaçla Fethi ve Nuri Beyler, 16-17 Eylül 1930 günleri tarafsızlıkla ilgili bir beyanname hazırlamışlardır. Amaçları bu beyanname yazılı olan hususların Mustafa Kemal tarafından basına ve kamuoyuna duyurulmasıdır. Böylece hem cumhurbaşkanının hem de hükümetin tarafsızlığı sağlanacaktır. Bu karar Fethi ve Nuri beyler tarafından 17 Eylül'de Mustafa Kemal Paşa'ya iletilmiştir. Beyanname ne kabul edilmiş, ne de reddedilmiştir. Mustafa Kemal Paşa, bu konuda Ankara'ya giderek İsmet Paşa ile görüştüktan sonra karar vereceğini söylemiştir. Bunu üzerine Fethi Bey de, yaşananlar karşısında, artık bu şartlarda çalışmayacağını ve partiyi feshedeceğini söylemiştir. Fakat Mustafa Kemal Paşa bir müddet daha sabretmelerini her müşkülü yavaş yavaş halledeceklerini belirterek yedi yıldır aynı fırka'nın işbaşında olduğunu işlerin düzelmesinin zaman alacağını belirtmiştir.⁶² Mustafa Kemal Paşa'nın bu isteği üzerine Fethi Bey arkadaşlarına bir müddet daha beklemelerini söylemiştir.

Bu arada 15 Eylül'de Bakan'lar Kurulu'nun Meclisi olağanüstü toplantıya çağırması üzerine Yalova'da bulunan Mustafa Kemal Paşa, 19 Eylül'de Ankara'ya hareket etmiştir. Birkaç gün sonra 22 Eylül 1930'da Fethi Bey'de Ankara'ya gitmiştir. Böylece İstanbul'da başlayan ve oradan bütün bir yurttan tartışma ve konuşma konusu olan yeni fırka ile mevcut hükümetin mücadelesi, politikanın merkezi Ankara'ya taşınarak milletin tek temsilcisi ve güç kaynağı olan TBMM'de devam etmiştir.⁶³

TBMM'nin 25 Eylül 1930 günü yaptığı olağanüstü toplantısında hükümetin Meclise sunduğu "Türk Parasının Kıymetini Koruma Kanunu" tasarısının görüşülmesi sırasında tartışmalar başlamıştır. Tartışma konusu Türk parasının değeridir. Fethi Bey 13 Ağustos da SCF'nin kurulduğu ikinci günü Arif Oruç'un yaptığı röportajda bu konudaki düşüncesini açıklamıştır.⁶⁴ Ona göre paraya altın karşılığı üzerinden değer saptamak gerekiyordu. Para hangi bankaya götürülürse götürülsün altın gibi işlem görmeliydi. Bütün dünyada bu böyleydi. SCF'nin hükümete yapmış olduğu başka bir eleştiri de Müller Raporu Olayı'dır. Bu olay Hükümetin ekonomik durumu inceleyerek bir rapor

⁶² Okyar-Seyitdanlıoğlu, *a.g.e.*, s.153-154.

⁶³ Okyar-Seyitdanlıoğlu, *a.g.e.*, s.153-154.

⁶⁴ Yarı, 14 Ağustos 1930.

düzenlemesi amacıyla getirttiği yabancı uzman Müller'in hazırladığı raporun iktidarca gizlenmesi fakat bunun bir gazete de açıklanması üzerine baş göstermiştir. Rapor'da hükümetin ekonomi siyaseti eleştiriliyordu. Nitekim Fethi Bey, bu rapor için şöyle diyordu: "Müller Raporunun bütün tenkitlerine iştirak ederim. Benden sarahat isteyenler bunu okusunlar kâfi. Müller Raporu, hükümetin kendi aleyhine hazırladığı en büyük vesikadır."⁶⁵ Ancak, mecliste raporun içeriğinden çok bu raporun neden kamuoyundan gizlendiği üzerinde durulmuş ve hükümet bu hususta tenkit edilmiştir.

TBMM'deki bu toplantıdan sonra, İsmet Paşa Hükümeti 25 Eylül'de istifa etmiştir. Mustafa Kemal Paşa, tekrar İsmet Paşa'yı hükümeti kurmakla görevlendirmiş ve İsmet Paşa, yeni bir kabine ve programla yüce meclisin, kamuoyunun ve yeni fırkanın karşısına çıkmayı amaçlamıştır. İsmet Paşa görevi aldıktan sonra hazırlıklara başlayarak 27 Eylül'de yeni kabineyi meclise sunmuştur.

TBMM'nin olağanüstü toplantısından sonra, meclis bir haftalık tatile girmiş, sonra 2 Ekim 1930 günü tekrar toplanmıştır. Hükümet revizyonu nedeniyle yeni hazırlanan program İsmet Paşa tarafından okunmuştur. Yeni teşebbüsler ve hamlelerden bahsedilen programın okunmasından sonra Fethi Bey, SCF reisi olarak söz almıştır. Yaptığı konuşmada; SCF'nin daha bir buçuk aylık ömrü olduğunu hatırlatarak, fırkayı doğuran ihtiyaçlar olan özgür tartışmanın, kontrol özgürlüğünün çok acilen duyulan ihtiyaçlar olduğunu ve bunların zaruretine katlanma mecburiyetinin kendini hemen gösterdiğini söylemiştir. Bu özgür çalışma, kontrol ve takip fikrinin sadece hükümet üzerinde değil, hükümet fırkası üzerinde de tesirini gösterdiğini CHF milletvekillerinin hükümetlerine yaptıkları eleştirilerden de anlaşıldığını belirtmiştir. Fethi Bey, konuşmasının bundan sonraki kısmını da fırkalarına ve şahsına yapılan eleştirilere ayırmıştır. Özellikle İzmir seyahatindeki ilgi ve alakanın kamuoyundaki olumlu havasını kırmak için, kendisini karşılamaya gelenleri, sarhoşlar ve serseriler olarak anlatılmasını tenkit etmiştir. Fethi Bey, hükümetin malî ve iktisadî siyasetinin halkı derinden etkilediğini ve memnuniyetsiz kıldığını belirtmiştir. Bu siyasetin halkı derinden etkilediğini ve memnuniyetsiz kıldığını belirtmiştir. Konuşmasının devamında Fethi Bey, CHF basınının partisi ve Mustafa Kemal Paşa ile ilgili ithamlarına yer vermiştir. Mustafa Kemal Paşa'nın SCF ile beraber olduğu, mevcut hükümeti yıkmak için kuruldukları gibi iddiaların kesinlikle doğru olmadığını ve Cumhuriyetin kurucusu Mustafa Kemal'in bu tür dedikodulara bulaştırılmaması gerektiğini, kendisine sonsuz şükran ve saygılarının olduğunu söylemiştir.⁶⁶

SCF ve CHF arasında önemle tartışılan diğer konular ise dış borçlar, devletçilik ve liberalizm olmuştur. Konuşmaların tamamlanmasından sonra güven oylaması yapılmıştır.⁶⁷ Serbest Fırkalarının güvenoyu vermediği oylamada hükümet CHF

⁶⁵ Yetkin, *a.g.e.*, s.218-219.

⁶⁶ İhsan Sabri Balkaya, *Ali Fethi OKYAR (29 Nisan 1880 – 7 Mayıs 1943)*, Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları, 2005, s.310-311.

⁶⁷ Gülcan, *a.g.e.*, 141.

milletvekillerinin oyuyla güvenoyu almıştır. 1 Kasım 1930'da toplanmak üzere TBMM dağılmıştır.⁶⁸

8. 1930 BELEDİYE SEÇİMLERİ ve SCF'NİN KENDİNİ FESHİ

SCF'nin kısa siyasi hayatı boyunca girdiği ilk ve tek seçim 1930 belediye seçimleri olmuştur. Başlangıçta parti içinde seçimlere katılma hususunda görüş farklılıkları vardı. Parti üyelerinden Ahmet Ağaoğlu yalnız belediye seçimlerine değil, şimdilik hiçbir seçime girilmesini istemiyordu. Öte yandan fırka üyelerinden Tahsin (Özer) Bey Mustafa Kemal'e SCF faaliyetleri hakkında bilgi verirken, belediye seçimlerine de değinerek, bu hususta izinlerini istemiştir. Mustafa Kemal ise “ Henüz yeni teşekkül halindediniz. Kendinizde kazanacak bir kuvvet görüyor musunuz ki böyle bir şey istiyorsunuz?” demiştir. Tahsin Bey'in “Siz iştirake müsaade edin, biz bu seçimi muhakkak kazanırız” demesi üzerine Mustafa Kemal “Mademki kendinizde kuvvet görüyorsunuz, Allah muvaffak etsin” diyerek onay vermiştir.⁶⁹ Mustafa Kemal Paşa'nın da onay vermesi üzerine Fethi Bey de seçimlere girme kararı almıştır.

Seçimler 1930 yılı Ekim ayının başlarında yapılmıştır. Belediye Seçimleri, o dönemde izlenen yöntem gereğince, ülke çapında bir gün içinde değil, il il, ilçe ilçe birbirini izleyen günlerde ve önce bir yerde seçim sandığının oy verilmesi için hazır tutulması ve arkasından o sandığın o seçim çevresinin bir başka bölgesine taşınması biçiminde yapılmıştır.⁷⁰ Bu durum sebebiyle seçimlerin kimin lehine, kimin aleyhine sonuçlanacağı önceden kestirilebilmiştir. Bu husus da iktidarı elinde bulunduran kesime müdahale ile seçimleri lehine sonuçlandırabilecek tedbirler alabilmesine fırsat tanımıştır. Bu bakımdan seçim, SCF bakımından ağır baskılar altında cereyan etmiş, başta valiler olmak üzere, her düzeyde devlet görevlilerinin CHF lehinde yaptıkları müdahalelerle gölgelenmiştir. Başta Dâhiliye Vekili Şükrü Kaya Bey olmak üzere valiler, kaymakamlar, nahiye müdürleri, polis ve jandarma seçimlerde SCF'nin kazanmaması için ellerinden geleni yapmışlardır.⁷¹

Seçimlerin sonucunda, Serbest Fırka, 37 ilde toplam 502 bölgeden 31'ini kazanmayı başarmıştır. Bu bölgeler: Armutlu (Bursa), Bademiye (İzmir), Biga (Çanakkale), Bozdoğan (Aydın), Bozdoğan (İzmir), Buca (İzmir), Burgaz (İstanbul), Çine (Aydın), Dikili (İzmir), Germencik (Aydın), Gördes (Aydın), Karapınar (Aydın), Keşan (Tekirdağ), Kınık (İzmir), Kuşadası (İzmir), Ladik (Samsun), Maltepe (İstanbul), Menemen (İzmir), Merzifon (Amasya), Pınarhisar (Kırklareli), Samsun, Silifke (İçel), Söke (Aydın), Şereflihisar (İzmir), Şirince (İzmir), Umurlu (Aydın), Urla (İzmir), Üsküp (Kırklareli), Vize (Kırklareli) ve Yenipazar (Aydın)'dir.⁷²

⁶⁸ Balkaya, *a.g.e.*, 321.

⁶⁹ Feridun Kandemir, *Serbest Fırka Nasıl Kuruldu-Nasıl Kapatıldı (Siyasi Dargınlıklar)*, c.4, İstanbul: Ekicigil Matbaası, 1955, s.77.

⁷⁰ Yetkin, *a.g.e.*, s.257.

⁷¹ Okyar-Seyitdanoğlu, *a.g.e.*, s.76-77.

⁷² Yetkin, *a.g.e.*, s.267-268.

SCF yöneticileri bu seçim sonuçlarının gerçeği yansıttığını hiçbir zaman kabul etmemişlerdir. Onlara göre seçimi SCF kazanmıştı. Sonuçlar, fesat girişim ve baskılar ile elde edilmiştir. Seçimler de yolsuzluk ve baskı yapıldığı savı, basında yayınlanan demeçlerin dışında, TBMM’de iki ayrı birleşimde de gündeme getirilmiştir.⁷³

TBMM’nin 6 Kasım 1930 günlü birleşiminde Fethi Bey, Meclis Başkanlığına seçimlerde devlet görevlilerinin tarafsızlığını kaybettiğini, seçmenlerin özgürce seçimlerini yapmaya engel oldukları ve seçim işlerine karıştırılan fesat ve yolsuzlar hakkında Dâhiliye Vekili hakkında bir önerge vermiştir. Ancak bu önergenin görüşülmesi İsmet Paşa’nın isteği ile 15 Kasım’a bırakılmıştır. Bu istek, TBMM’ce de kabul edilmiştir.⁷⁴

15 Kasım 1930 Cumartesi günü başlayan görüşmeler, Fethi Bey’in önergesini açıklamak üzere kürsüye gelmesiyle başlamıştır. Fethi Bey, önce partisine yöneltilen irtica ve komünizm suçlamalarını yanıtlamıştır. Daha sonra bazı yerlerde halkın jandarma ve polislerce seçim sandıklarına yaklaştırılmadığını, bazı yerlerde ise SCF’ye oy verecek olanların tutuklanarak bunların yerine başkalarına oy verdirildiğini belirtmiştir. Yolsuzluk ve usulsüzlüklerle ilgili somut örnekler veren Fethi Bey, konuşmasının devamında “Cumhuriyetin ve milli egemenliğin ruhunun, seçim hürriyetinde yattığını” vurgulayarak, “bu zedelendiği takdirde, cumhuriyetin temelini sarsılacağını ve bu nedenle seçimlerin serbest bir şekilde yapılması gerektiğini” öne sürmüştür.⁷⁵ Fethi Bey’e göre bu faaliyetler bir merkezden verilen emirler gereğince yapılmıştı. Bu merkez ise Dâhiliye Vekâletiydi. Bu sebeple Dâhiliye Vekili Şükrü Kaya hakkında gensoru açılmasını istedi.⁷⁶

Fethi Bey’i yanıtlamak üzere CHF’den on sekiz kişi söz istemiş ve kürsüye önce İzmir Mebusu Vasıf Çınar çıkmıştır. Vasıf Çınar’ın ardından sırasıyla Hayrettin Bey (Balıkesir), Zamir Bey (adana), Rasih Bey (Antalya), Ali Bey (Afyon) kürsüye çıkarak “seçimlerin yapıldığı yerlerde, halka usulsüzlük ve baskı yapanın CHF ve devlet memurları olmadığı, tam tersine SCF idarecileri olduğu, onların seçimde mürtecileri, katilleri, çapulcuları kullandıklarını” iddia etmişlerdir.⁷⁷

Bunlardan sonra kürsüye Dâhiliye Vekili Şükrü Kaya gelmiştir. Kaya konuşmasında SCF içerisinde gafil propagandacıların olduğunu ifade ederek, “İzmir kordonunda polisi denize atan, CHF il binasını basan, Anadolu matbaasını tahrip eden adamların elbette ki amaçları Cumhuriyeti yükseltmek değil, SCF’nin teşekkülünden itibaren memleketin hayatında uyandırılan pek az zamanda hükümeti devirmek için yapılan bir harekettir” diyerek suçlamalarını sürdürmüştür.⁷⁸

⁷³ Yetkin, *a.g.e.*, s.269.

⁷⁴ Yetkin, *a.g.e.*,s.271.

⁷⁵ Cumhuriyet, 16 Kasım 1930.

⁷⁶ Yetkin, *a.g.e.*,s.272.

⁷⁷ Hakimiyeti Milliye, 17 Kasım 1930.

⁷⁸ Hakimiyeti Milliye, 17 Kasım 1930.

Bu ithamlar karşısında tekrar söz isteyen Fethi Bey “Serbest Fırkaya rey verenler arasında mürtecilerin, fes giyenlerin, katillerin, tekkeçilerin bulunduğunu söylüyorlar, fırkaya bağlı ocak heyetleri haricinde bizim fırkamızın lehine rey veren adamların her birinin hüviyetini tespit etmek, ne serbest fırkanın, ne de dünyada hiçbir fırkanın iktidarı dâhilinde olan bir şeydir. Ben medrese tahsili görmedim, arkadaşlarımızın, hiçbiri eski ulemalık sınıfından yetişmediler. Eskiden sarık takmış olan adamlardan değilim, medrese tahsili görmedim Rasih Efendi. Ben mektep görmüş öteden beri laik kanunları sevmiş bir adamım. Öyle ya sizin gibi medreseden yetişmedim ve sizden laik kanunlara bağlılık ve bu kanunlara sevgi hakkında ders almak ihtiyacında değilim... Bizim kabahatlerimizin arasında hakikaten, en mühimi ve Dâhiliye Vekili'nin bir türlü affedemediği bir kabahatimiz var. Bu da az zaman sonra, hükümete geçmek niyetinde olduğumuzu söylemektir...”⁷⁹ demiştir.

Fethi Beyin bu sözleri üzerine tekrar Dâhiliye Vekili söz istemiştir. Böylece karşılık söz almaları 14.30'da başlayan önerge üzerine görüşmeler on saati aşkın bir süre devam etmiştir. Gece geç saatlerde Dahiliye Vekili Şükrü Kaya'nın isteği ile gensoru önergesi oylanmıştır. Oylama neticesinde gensoru 221'e karşı 10 oyla reddedilmiştir.⁸⁰

Görüşmelerden sonra SCF mebusları gece yarısı meclisteki odalarına çekilip on beş dakikalık bir müzakere sonucunda fırkalarını feshettiklerine dair bir “fesih beyannamesi” hazırlamışlardır.⁸¹ Bu beyanname şöyledir: “Tebellür eden son vaziyete göre, Fırkamız, Büyük Gazi Hazretlerine karşı, siyasi sahnede mücadele edecek bir mevkie getirilmiştir. Fırkamız doğrudan doğruya Gazi Hazretlerinin ısrar, teşvik ve tasvipleriyle vücuda gelmiş ve Büyük Reisimizin her iki fırkaya karşı müsavi, muavenet ve muamelesine mazhar olacağı teminatı almış idi. Esasen başka türlü siyasi bir teşekküle vücut vermek mesuliyetini almağı hiçbir zaman hatırımıza getirmedik. Hâlbuki emri vaki şeklinde tahakkuk eden son vaziyet karşısında bizce başarılması muhal olan bu teşebbüse devam etmek beyhude olacağından Fırkamızın feshine keyfiyetin bilimum teşkilata ve Dâhiliye Vekâletine bildirilmesine karar verilmiştir. 16.11.1930.”⁸²

Fethi Bey, SCF'yi dağıtmaya karar verdikten sonra, Fırka'nın kapatılma beyannamesini de yanına alarak Genel Sekreteri Nuri Bey ile beraber Çankaya'ya gitmiştir. Burada, fırkanın Mustafa Kemal'in garantisi altında kurulmuş olduğu ve bundan dolayı kendisine karşı cephe almasının söz konusu olamayacağı tekrarlanmıştır. Ama şimdi böyle bir eğilim ortaya çıktığı için, Fırka'nın kapanmasını gerekli gördüğünü belirtmiştir.⁸³

Mustafa Kemal Paşa'da, İsmet Paşa'nın itiraz etmesiyle metinde yer alan “ısrar”, “teşvik ve “tasvip” sözcüklerinin çıkarılmasından sonra metne onay vermiştir. Mustafa

⁷⁹ Hakimiyeti Milliye, 17 Kasım 1930.

⁸⁰ Avşar, *a.g.e.*, s.184-185.

⁸¹ Tabak, *a.g.m.*, s.560.

⁸² Yetkin, *a.g.e.*, s.318.

⁸³ Kinross, *a.g.e.*, s.523.

Kemal Paşa'nın da onayını aldıktan sonra Fethi Bey Fesih Beyannamesi'ni 16 Kasım 1930 tarihinde kamuoyuna ilan etmiştir.⁸⁴

Bu fesih kararı, 17 Kasım 1930'da İçişleri Bakanlığı'na ve İstanbul Valiliği ne'de gönderilerek SCF resmen feshedilmiştir.⁸⁵

SONUÇ ve DEĞERLENDİRME

SCF, Türkiye'nin çok partili siyasî hayata sancısız ve rejimi tehlikeye atmadan geçebilmek için giriştiği ikinci teşebbüstür. Kuruluşunu bizzat Mustafa Kemal Paşa'nın teşvik ve finanse ettiği SCF, bu sebeple çeşitli çevreler tarafından güdümlü bir muhalefet partisi olarak kurulduğu ithamlarına da maruz kalmıştır. Siyasal yaşamımızda 99 günlük kısa bir varlığı olan SCF'nin de faaliyetlerine ve Mustafa Kemal ile olan ilişkilerine bakıldığında bu ithamın yanlış olmadığı bir hakikattir.

Mustafa Kemal Paşa'nın isteği ile kurulmasına, doğal bir gelişmenin ürünü olmamasına ve danişıklı dövüş görüntüsüne rağmen, parti hızlı bir şekilde gelişerek, halktan büyük bir ilgi görmüştür. SCF'nin kısa zamanda bu derece halk desteği ve muhalefet oluşturmasını beklemeyen CHF ve kimi çevreler onu irtica ile ilişkilendirmek yoluna gitmişlerdir. Bunun yanı sıra başlangıçta Mustafa Kemal Paşa'nın zoruyla da olsa yeni fırkaya ılımlı bakan CHF, kısa süre sonra SCF etrafında oluşan muhalefeti tehlike olarak algılamış ve bu noktadan hareketle SCF'ye karşı tavır değişikliği içine girmiştir. Bu tavır değişikliği giderek Mustafa Kemal Paşa'yı da etkiler konuma yükselmiştir. Nitekim SCF etrafında yapılan tartışmalar zamanla Mustafa Kemal Paşa ile Fethi Bey'i karşı karşıya getirmiştir. Bunun da Fethi Bey ve parti üyeleri açısından trajik bir hal aldığı açıktır. Mustafa Kemal Paşa'nın izni ve onayı ile kurdukları parti şimdi ona karşı bir pozisyona gelmiştir. Bu sebeple önlerinde iki seçenek vardı: ya partiyi kapatacaklar ya da kaldıkları yerden devam ederek Mustafa Kemal Paşa ile çatışmayı göze alacaklardı. Fethi Bey ve arkadaşları açısından bu ikilemin cevabı çok netti: Partiyi kapatmak. SCF'liler de ortam daha fazla gerilmeden ve kontrolü kaybetmeden bunu yaptılar.

Siyasal Yaşamımız açısından SCF, kısa ömrüne rağmen o dönemki siyasal, sosyal ve ekonomik söylemleri ile büyük bir yer edinmiştir. Çok partili hayata geçiş devresi açısından kendinden sonra gelecek partilere de geçirdiği evreler açısından bir örnek teşkil etmiştir. Nitekim 1930 yılında feshedilen SCF gerek söylem, gerek taban ve gerekse de program açısından daha sonra kurulacak olan Demokrat Partinin öncülü olmuştur.

Sonuçta, Türk siyasi hayatı, çok partili hayata geçiş açısından son derece önemli olan bu fırsattan yararlanamamış ve hızla otoriter bir yönetime sürüklenmiştir.

⁸⁴ Ağaoğlu, a.g.e., s.116.

⁸⁵ Okyar a.g.e., s. 528-530.

KAYNAKÇA

- Ağaoğlu, A. (2011). *Serbest Fırka Hatıraları*, İstanbul: İletişim Yayınları.
Akşam, 26 Eylül 1930.
- Avşar, A.(1998). *Bir Partinin Kapanmasında Basının Rolü Serbest Cumhuriyet Fırkası*, İstanbul: Kitabevi Yayınları.
- Aydemir, Ş. S. (1993). *İkinci Adam 1884-1938*. (c.1), İstanbul: Remzi Kitabevi.
- Balkaya, İ. S. (2005). *Ali Fethi OKYAR (29 Nisan 1880 – 7 Mayıs 1943)*, Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları.
- Başar, A. H. (1945). *Atatürk'le Üç Ay ve 1930'dan sonra Türkiye*, İstanbul: Tan Matbaası.
Cumhuriyet, 11 Ağustos 1930.
Cumhuriyet, 12 Ağustos 1930.
Cumhuriyet, 17 Ağustos 1930.
Cumhuriyet, 24 Ağustos 1930.
Cumhuriyet, 4 Eylül 1930.
Cumhuriyet, 10 Eylül 1930.
Cumhuriyet, 16 Kasım 1930.
- Çavdar, T.(2013). *Türkiye'nin Demokrasi Tarihi (1839-1950)*, Ankara: İmge Kitabevi.
- Emrence, C. (2014). *99 Günlük Muhalefet: Serbest Cumhuriyet Fırkası*, İstanbul: İletişim Yayınları.
- Gülcan, Y. (2001). *Cumhuriyet Halk Partisi (1923-1946)*, İstanbul: Alfa Yayınları.
- Goloğlu, M. (2007). *Türkiye Cumhuriyeti Tarihi-1 1924-1930 Devrimler ve Tepkileri*, İstanbul: İş Bankası Kültür Yayınları.
- Grew, J. (2000). *İlk ABD Büyükelçisinin Türkiye Hatıraları: Atatürk ve İnönü*, (Çev: Muzaffer Aşkın), İstanbul: Yeni Gün Haber Ajansı.
Hakimiyeti Milliye, 11 Ağustos 1930.
Hakimiyeti Milliye, 14 Ağustos 1930.
Hakimiyeti Milliye, 8 Eylül 1930.
Hakimiyeti Milliye, 11 Eylül 1930.

- Hakimiyeti Milliye, 14 Eylül 1930.
- Kandemir, F. (1955). *Serbest Fırka Nasıl Kuruldu-Nasıl Kapatıldı (Siyasi Dargınlıklar)*, c.4, İstanbul: Ekicigil Matbaası.
- Karaosmanoğlu, Y. K. (2013). *Politikada 45 Yıl*, İstanbul: İletişim Yayınları.
- Karpat, K. (2012). *Türk Demokrasi Tarihi*, İstanbul: Timaş Yayınları.
- Kinross, L. (1994). *Atatürk Bir Milletın Doğuşu* (Çev: Necdet Saner), İstanbul: Altın Kitaplar.
- Koçak, C. (2014). *Belgelerle İktidar ve Serbest Cumhuriyet Fırkası*, İstanbul: İletişim Yayınları.
- Okyar, O. & Seyitdanlıoğlu, M. (1999). *Fethi Okyar'ın Anıları (Atatürk, Okyar ve Çok Partili Türkiye)*, Ankara: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.
- Son Posta, 1 Eylül 1930.
- Son Posta, 3 Eylül 1930.
- Son Posta, 5 Eylül 1930.
- Son Posta, 9 Eylül 1930.
- Tabak, S. (2002). *Serbest Cumhuriyet Fırkası, Türkler*, Ed: Hasan Celal Güzel, Cilt:16, Ankara: Yeni Türkiye Yayınları, 556.
- Tunaya, T. Z. (1952). *Türkiye'de Siyasal Partiler*, İstanbul: Arba Yayınları.
- Turan, Ş. (2005). *Türk Devrim Tarihi Yeni Türkiye'nin Oluşumu (1923-1938)*, Ankara: Bilgi Yayınevi.
- Yarın, 14 Ağustos 1930.
- Yarın, 14 Eylül 1930.
- Yarın, 25 Eylül 1930.
- Yetkin, Ç. (2004). *Atatürk'ün Vatana İhanetle Suçlandığı S.C.F. Olayı*, İstanbul: Otopsi Yayınları.
- Zürcher, E. J. (2003). *Cumhuriyetin ilk Yıllarında Terakkiperver Cumhuriyet Fırkası* (Çev: Gül Çağalı Güven), İstanbul: İletişim Yayınları.